

Yazar: Ayşegül TABAK

16 MAYIS, ÇARŞAMBA, 2018

Kanatlarında İzler Taşıyan Bir Zaman Kuşu

Bozlu Art Project koleksiyonunun sergilendiği ve sanat-araştırma faaliyetlerinin yürütüldüğü Şişli'deki tarihi Mongeri Binası bu kez kapılarını, Neş'e Erdok'un 1970'li yıllardan günümüze dek olan üretim sürecinin bir arada sergilendiği "Zaman Kuşu" sergisi için açtı. Eş zamanlı olarak, yazarlığını Oğuz Erten'in üstlendiği, iki ciltten oluşan ve Bozlu Sanat Yayınları'ndan çıkan *Zaman Kuşu: Neş'e Erdok'un Yaşamı ve Sanatı* isimli kitap da okuyucuyla buluştu.

Neş'e Erdok söz konusu olunca "Zaman Kuşu" bir resme, sergiye, kitaba verilebilecek en güzel başlık. Yalnızca ağabeyi Saydam Erdok ile ilgili resmettiği *Zaman Kuşu* adlı tablonun dokunaklı hikâyesinden ötürü değil, Erdok sanatının ilk günden bugüne kâh konup kâh havalandığı ülkesinin hikâyesi nedeniyle de bu başlık çok önemli bir anlam ihtiva ediyor. Zira çok küçük yaştan itibaren asker olan babasının işi gereği hem İstanbul ve Anadolu'da hem de yurt dışında yaşayan, okuyan, farklı kültürel iklimleri soluyan Erdok; akademi yıllarında İspanya ve Fransa'da devlet burslarıyla eğitim görmüş, bu esnalarda değişik ülkeleri ve onların sanatını izleme fırsatı bulmuş bir sanatçı. Bu yoğun ve zengin yaşantı ile sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik değişkenleri yerinde görebilme şansı sanatçının toplumsal gerçekçiliğine büyük katkı sunarak, figürlerine sinmiş.

Oğuz Erten'in, Neş'e Erdok ile 3 yıl boyunca yaptığı söyleşiler ve araştırmaları sonucunda ortaya koyduğu bu iki cilt; Erdok'un sanat yaşamı kadar, dedelerinden başlayan Türkiye ve Dünya tarihini, I. Dünya Savaşı'ndan bugüne, Suriye'de yaşanan ve Türkiye'ye yansıyan yeni döneme kadar ilginç detayları Erdok'un tarihi tanıklıklarıyla bize aktarıyor. Kitap,

figür resmi ve Erdok sanatının tüm detaylarını, üzerine yıllar içinde yazılan eleştiri örneklerini içerdiği gibi, Paris'te Türk Oteli camından sokaktaki 68 olaylarının başladığı an gibi, önemli dönümleri gözleriyle gören birincil bir tanığın, Erdok'un gözünden de anlatıyor. Kitap, Mihri Müşfik'ten sonra akademideki ilk ve çok uzun yıllar tek kadın akademisyen olarak görev yapan Neş'e Erdok'un, ülkenin geçirdiği siyasi ve sanatsal dönüşümlerin yarattığı büyük tartışmalar içerisinde nasıl bir mücadele sergilediğine yer veriyor.

Mongeri Binası'nda, özel koleksiyonlardan, müzelerden ve sanatçıdan alınmış 80 kadar tablo, kitapta bölümlendiği düzene yakın biçimde sergileniyor. "Ailemizdeki asıl ressam abimdi" diyerek küçük yaşta ağabeyi Saydam Erdok'un resimlerinden nasıl etkilendiğinin, onun sayesinde ve onun boyalarıyla resim yapma yeteneğini keşfettiğinin altını çizer Erdok. Başlangıçta Modigliani, Lautrec, Matisse, Degas ve Japon estamplarından etkilenen sanatçı, akademi ve yurt dışı burs yıllarının ardından kelimenin tam manasıyla İspanyol resmine vurulur. Velazquez, Goya ve El Greco'dan öyle etkileniyorki bu isimler hayatı boyunca yol göstericileri arasında yer alır. O yıllarda henüz General Franco yönetiminde yaşayan İspanyol halkının korkularını, konuşmaktan imtina etmelerini hayretle izleyen Erdok, 1966'da Franco hâlâ iktidardayken yurda döner, fakat hemen ardından kazandığı bursla annesinin karşı çıkmasına rağmen Paris'e gitmeyi tercih eder. Simone de Beauvoir ve Jean-Paul Sartre'ı dinleme fırsatı bulan, Michel Foucault ve Jacques Lacan'dan dersler alan Erdok, tüm dünyaya yayılacak 68 kuşağı olaylarının patlak verdiği anı gözleriyle görenler arasında yerini bu sayede alır. Siyasi yükselişler nedeniyle sanatsal anlamda eski gücünü yitirmiş olan Paris ona resim alanında çok şey katmasa da şehir ona farklı sanat akımlarını izleme fırsatını verir. Bacon ve Paul Delvaux sergileri unutmayacağı işler arasında yerini alırken, Louvre Müzesi'nde görevli hocalardan önemli teknikler öğrenir.

Paris yıllarında portrelerini de yaptığı sevgili arkadaşı Issabaye Wachill ile Londra’da vakit geçirirken, Tate ve National Gallery gibi müzeleri gören Erdok, arkadaşının Londra’da maruz kaldığı çok sayıda ırkçı hareketten fazlaca etkilenir. Bu durum onu resmin amacı ve anlamı konusunda daha çok düşünmeye iter. Tüm bu yaşananlar ve çocukluğu boyunca yaşadığı Anadolu şehirlerinde gözlemlediği insanlar onun toplumsal gerçekçi tavrının gelişimini sağlar. “Kenarda kalan insan” figürlerinin rengin ve dokunun önünde yer almasına yol açar. Onun için renk ve doku sadece araçtır. Resmin odağındaki tek şey figürdür. Ufacık değişikliklerle kimi çizdiğini rahatlıkla belli eden ifadeleriyle, iri ve karanlık gözleriyle gözlerimizin içine kayıtsızca bakan bu figürlerin normalden büyük resmedilen elleri ve ayakları, figürlerin ruh halleri hakkında bize yüzlerinden çok daha fazlasını anlatır. Ellerin duruşları, simgeledikleri ve yönleri, iyi gören gözler için resmin içinde başka bir kapıyı aralar.

Fransız Yeni Dalga sineması ve Yılmaz Güney sinemasına ilgisi, onu dünyanın ve ülkenin sorunları hakkında daha fazla düşünmeye iter. Sinema, Erdok'un yaşamında önemli bir yerde durur. *Hiroshima Mon Amour* filmindeki bir saç kesim sahnesi ve çocukluğundan kalan; komşularının akli dengesi olmayan kızlarının saçının kesildiği sahne, onu *Suç ve Ceza* başlığı altındaki saç kesilme sahneleri içeren figürler yapmaya iter. Aynı dönemlerde Paris'te saçını kestikleri için bir öğrencinin intihar etmesinden çok etkilenen sanatçı: "Kendin istemeden saçın kesiliyorsa sonuçta bu bir cezadır" der. Zamanla resimler ceza sahnelerinden kuaför sahnelerine de evrilir, nitekim bu resimler Erdok'un 1995 sonrası kanserle mücadele ettiği yıllarda yeniden ortaya çıkar.

Bodrum ve Gölköy'e uzanan uzun gece yolculuklarını resmettiği yıllarda dar bir alanda, koltuklar arasında figürlerin her daim olduğu gibi merkeze çıktığı resimler yapar. Bir göğsünün kanser nedeniyle alındığı dönemde ise sık sık kendini su içinde, boğulur gibi ve bir göğsünün yerindeki kesikle oto-portreler hâlinde resmeder. İzleyicisini etkileyen bu resimler figürün acısını, hayal kırıklığını ve sızılarını derinden hissettirir. Öte yandan *Zaman Kuşu* tablosu da bu *Gece Yolculukları* başlığındaki resimlerden biridir. Kanserden yitirdiği ve çok sevdiği ağabeyi Saydam Erdok'un ameliyat sonrası iyileştiğini sanarak gittiği Ada seyahatinde her gün camına konan ve içeri girmeye çalışan küçük bir kuşu anlatır Erdok, döndüğünde ağabeyinin çok kötüleştiğini ve içeri girmeye çalışan kuşun onu çağırmak isteyen Saydam Erdok'un ruhu olduğunu düşündüğünü söyler. Saydam Erdok resimde, bahsi geçen kuşu -ruhunu- elinde tutmaktadır, iki kardeş belki son kez sarılarak otururlar.

Mendil satan çocukları, seyyar satıcıları, Beyoğlu ve Eminönü kalabalığı içerisinde dikkatini çeken "kenardaki insanları" resmettiği tabloları dışında, kendi gibi figür alanında birlikte çalıştığı diğer sanatçıları en çok resmettikleri insan tiplerine dönüştürerek ölümsüzleştirmiş olur. *5'li Figür Grubu* ve *Hepimiz Aynı Gemideyiz* bu açıdan Türkiye'de figür resminin bir dönemini hatırlamak ve onları sanat tarihine bir yapıt olarak geçirmek açısından çok değerli görülmelidir.

Çocukluğundan itibaren Sait Faik Abasıyanık ve Orhan Veli gibi önemli öykücü ve şairlerden etkilenen ressam *Laneti Şairler* başlığı altına toplanan resimlerinde Mayakovski'den Puşkin'e, Artaud'dan Lautréamont'a çok sayıda şair ve yazarı eserlerinden etkilendiği biçimlerde resmeder. Karamsarlığın sonuna dek hissedildiği bu resimler, Erdok'un ruh hâli kadar edebiyata olan düşkünlüğünü de ele verir. Sinema ve edebiyata yakınlığı, sanatı ve toplumsal yaklaşımlarıyla bir bütün olarak değerlendirildiğinde Erdok, Beauvoir'le karşılaştığını alenen belli eden, döneminin bütün entelektüel hacmini kendinde var edebilmiş bir kadın olarak hayranlık vericidir.

Yaşlılık resimlerinde, annesi Semai Erdok'un alzheimer olmasının da etkisiyle bir iç hesaplaşmaya yönelen ressamın bu dönemde yaptığı *Hayırsız Evladın Dönüşü*, hem ona karşı çıkararak yurt dışına gittiği yıllara dair annesine dilenen bir özür hem de Rembrandt'ın *Vefasız Çocuğun Dönüşü* resmine bir göndermedir, ki bu nedenle tablo

hem *Yaşlılık* hem de *Ressamlara Göndermeler* başlığı taşıyan resimleri altında değerlendirilir.

Sosyal İçerikli Resimler başlığı altına toplanan işler ise Erdok'un toplumsal gerçekçiliğini, karamsarlığını, umudunu, hüznünü ve öfkesini en çok hissettiren işlerdendir belki. Her zamanki gibi sakin, anda kalan, figüre odaklanan bu resimler 2. Körfez Savaşı'ndan Vietnam'a, Tekel işçilerinin grevlerinden madencilere uzanan ülke ve dünya tarihine dair bir kayıt gibi durur. Toplumcu bir sanatçının asli görevi belki de en çok, olayları tarihe kendi sübjektif bakışıyla kaydetmek, yarına aktarmak; kaybolan gazete sayfalarından, bilgi kirliliğinde anlamsızlaşan çevrimiçi kaynaklardan taşıyıp, unutulmaması gereken meseleleri bir âbide gibi zamana ve tarihe çakılı hâle getirmektir ve Neş'e Erdok bunu, figürü hiçbir zaman önemsizleştirmeden başarır. 2016-2018 yıllarında yaptığı *Göç*, *Suriye*, *Kurtuluş* başlıkları altındaki resimler bunu yapmaya devam ettiğinin de en büyük kanıtı sayılabilir aslında. Kişisel bir not olarak beni büyüleyen onlarca işi arasında, Mongeri Binası'nın ikinci katında gözümden iki damla yaş düşmesine neden olan iki işinin *Göç* ve *Kurtuluş* olduğunu belirtmek istiyorum. Resimlerindeki kedilerin kendi sureti olarak yer aldığını söyleyen ressamı *Göç*'te, derme çatma bir bebek arabasında yol alan mülteci bebeğin elini yalayan bir kedi olarak görüyoruz yine. Erdok "Çocuklar" başlığında da birçok resim yapmıştır ve çocukları çok sevdiğini söyler, bu resimde hem onun dünya tarihini etkileyen Suriye Savaşı ve yarattığı göç dalgasına olan yaklaşımını, hem de duyduğu sızıyı, çocuğa kedi dilinde gösterdiği sevgiyi görüyoruz. Kedi sahipleri bilir, kediler yalnızca kendilerinden gördükleri ve çok sevdikleri insanları yalarlar, anneleri ya da evlatları gibi... Diğer taraftan hiçbir zaman rengin ve dokunun öne çıkmadığı Erdok resminde, bir son dönem eseri olarak *Kurtuluş* her ne kadar yine figürü merkeze alsada ilk kez rengi de odağına alıyor bana kalırsa. Kurtulma umuduyla botlara ilerlediğini tahmin edebileceğimiz bir Suriyeli mültecinin boynuna asılı duran turuncu kurtarma yeleği; yeleğin kendinden çok, yoğun turuncu rengi bu dönemin tanıkları olan bizlere öyle çok şey anlatıyor ki! Arkada kalan yurtları, aileleri, kanı, çığlıkları ve geleceği belirsiz umutla ve korkuyla dolu yeni vatanları, vatansızlığı ve daha da beteri kötü malzemelerle yapılmış, delik kurtarma yelekleriyle parası alınıp ölüme yollanmış Aylan Bebek'in simgesi altına toplanmış yüzlerce çaresiz insanı...

Neş'e Erdok, 70'li yıllardan bu yana süren sanat yaşamına aynı sağduyuyla, dirayetle, umut ve melankoliyle üreterek; sanat tarihine ve dünya tarihine kayıt düşerek devam ediyor. Bu resimleri görmenin, hatırlattıkları olayları yeniden düşünmenin, üzerine kafa yormanın, hissetmenin bir şans olduğunu düşünüyorum. 9 Haziran'dan evvel Mongeri Binası'ndan bulunup tüm bu zaman yolcuğuna katılmış olmanın, bir "Zaman Kuşu" gibi hakkında okuduğum yılların penceresinden içeriye girmeye çalışmanın değerini tarif etmek çok zor. Oğuz Erten'in ilmek ilmek dokuduğu iki cilt ise bu ömürlük tanıklığı yeniden ve yeniden açıp okumak, görmek ve yıllar içinde bizler de birer zaman kuşu gibi konup göçerken değişen düşüncelerimizle tarihi sil baştan anlamak için benzersiz bir kaynak.

Hem dünya hem ülke hem de sanat tarihi hakkında bir yolculuk yapmak isteyen herkes 9 Haziran'a dek, Şişli'de yer alan Bozlu Art Project Mongeri Binası'ndaki "Zaman Kuşu" sergisini ziyaret edebilir.